Μεταλλάξεις του Φασισμού: μία συνέντευξη με τον Enzo Traverso

Enzo Traverso
Μετάφραση: Γιάννος Σταμούλης

Στο βιβλίο «Τα νέα πρόσωπα του φασισμού» (Les Nouveaux Visages du fascisme) ο Enzo Traverso και ο Régis Meyran συζητούν τις συνέχειες και τις ασυνέχειες μεταξύ των φασιστικών κινημάτων του 20ου αιώνα και της σημερινής «μετα-φασιστικής» ακροδεξιάς. Ο Olivier Doubre μίλησε με τον Traverso για την πρόσφατη έκδοση του Politis.

Χρησιμοποιείτε τον όρο «μετα-φασισμός» για να χαρακτηρίσετε τα σημερινά ακροδεξιά κινήματα. Τι σημαίνει ο όρος αυτός;

Η ιδέα του μετα-φασισμού, αρχικά έρχεται να χαρακτηρίσει ένα πολιτικό κίνημα το οποίο διέπεται από αντιφάσεις, και το οποίο έχει μια προφανή φασιστική μήτρα -λόγω της ιστορίας του, της προέλευσής του- και στην περίπτωση του Εθνικού Μετώπου (Front National) μια δυναστική καταγωγή. Υπάρχει ένας αδιαμφισβήτητος φασιστικός σκληρός πυρήνας στο Εθνικό Μέτωπο, η ακτιβιστική βάση του, που αποτελείται από νεο-φασίστες ακτιβιστές όλων των γενεών. Είναι πολύ δραστήριοι στο Εθνικό Μέτωπο και διατηρούν ένα καλό κομμάτι της οργάνωσης. Έτσι, υπάρχει ένα χάσμα μεταξύ της οργανωτικής πραγματικότητας αυτού του κόμματος -ή ακόμα και της ανθρωπολογικής του δομής- και της ρητορικής της Μαρίν Λεπέν στα μέσα ή στη δημόσια σφαίρα, μια ρητορική στο πνεύμα της ξενοφοβίας, του εθνικισμού και του αντι-νεοφιλελευθερισμού, που όμως προτείνεται και απ’την κοινωνική Δεξιά.

Αν το Εθνικό Μέτωπο ήταν απλά μια νεοφασιστική σέκτα, ή ακόμα και ένα νεοφασιστικό κόμμα, δεν πιστεύω πως θα ήταν πιθανό να

εμφανιστεί στο δεύτερο γύρο των προεδρικών εκλογών, πόσο μάλλον ικανό να γίνει το μεγαλύτερο κόμμα της Γαλλίας. Το κόμμα αυτό, επομένως, ξεκάθαρα μετασχηματίζεται και προσπαθεί να μπει σε μια διαδικασία μέσω της οποίας να υπερβεί διαλεκτικά τον φασιστικό του χαρακτήρα -χωρίς όμως να τον απολέσει εντελώς. Συνεπώς για να παλέψουμε εναντίον αυτού του κόμματος, πρέπει να καταλάβουμε σε τι έχει εξελιχθεί.

Μιλάτε όμως επίσης -όπως ο τίτλος του βιβλίου σας μαρτυρά- για τα «νέα πρόσωπα του φασισμού»…

Ο μετα-φασισμός είναι ένα μεταβατικό φαινόμενο ακόμα υπό μετάλλαξη και αυτός ο όρος δείχνει ξεκάθαρα ποια είναι η μήτρα του. Υπάρχει ένας μεγάλος διάλογος γύρω απ’ το θέμα «Τράμπ και Φασισμός» στις Ηνωμένες Πολιτείες. Αλλά δεν μπορούμε να πούμε ότι ο φασισμός είναι ο βασικός και κινητήριος μοχλός του Τράμπ. Απ’ τη μεριά της, η Λεπέν γνωρίζει ότι από εκεί ακριβώς προέρχεται και το δικό της κόμμα! Γι’ αυτό και προσπαθεί να προσαρμόσει την εθνικιστική και ξενοφοβική ρητορική της στο παρόν πλαίσιο, συμπεριλαμβανομένου και αυτού της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σήμερα, τα μετα-φασιστικά κινήματα προτείνουν έναν εθνικισμό που δεν έχει πλέον στο στόχαστρο -όπως τη δεκαετία του ’30- τα άλλα έθνη, και συγκεκριμένα τα Ευρωπαϊκά, αλλά τη μετα-αποικιακή μετανάστευση και το Ισλάμ. Αυτή η αλλαγή στόχου έχει πολλές συνέπειες επειδή επιτρέπει στο Εθνικό Μέτωπο να παρουσιάζεται με μια δημοκρατική ρητορική. Θέτοντας το Ισλάμ ως στόχο του, αυτοχαρακτηρίζεται ως υπερασπιστής των δυτικών αξιών.

Πράγματι, εξηγείτε ότι ενώ το Εθνικό Μέτωπο προσπαθεί να παρουσιάσει τον εαυτό του «τόσο δημοκρατικό όσο και οι άλλοι», αυτό δεν συμβαίνει, ακόμα και από μια παραδοσιακή δεξιά οπτική…

Υπάρχει μια διαφορά φύσης των δύο, βασιζόμενη στο απλό γεγονός του ότι η παραδοσιακή Δεξιά έχει πολύ πιο οργανικές συνδέσεις με της κυρίαρχες ελιτ απ’ ότι το Εθνικό Μέτωπο. Σήμερα, το κόμμα αυτό δεν είναι επιλογή των παγκόσμιων κυρίαρχων τάξεων.

Παρόλ’ αυτά, αυτοπαρουσιάζεται ως ο υπερασπιστής της δημοκρατίας ενάντια στους κινδύνους που απειλούν να την καταλύσουν, ιδιαίτερα το Ισλάμ, τον φονταμενταλισμό και την ισλαμική τρομοκρατία. Παρουσιάζεται ακόμα και ως υπερασπιστής της ισότητας μεταξύ αντρών και γυναικών ή και ομοφυλόφιλων!

Κατά την άποψή μου, το γεγονός ότι μπορεί να οικειοποιηθεί τη δημοκρατική ρητορική, μπορεί μόνο να εγείρει ερωτήματα σχετικά με την έννοια της δημοκρατίας και του δημοκρατισμού. Υπάρχουν ένα πλήθος στοιχείων στη ρεπουμπλικάνικη παράδοση που επέτρεψαν αυτή τη «μεταμόσχευση». Δεν μπορούμε να υπερασπιστούμε τον Ρεπουμπλικανισμό ωσάν να ήταν μια ιερή, αψεγάδιαστη οντότητα· μιας και η ιστορία του είναι αντιφατική και περιλαμβάνει τον εθνικισμό, την αποικιοκρατία, την ξενοφοβία και μια μάλλον αμφίβολη αντίληψη περί εκκοσμίκευσης [laïcité]. Αυτό θα έπρεπε να μας ωθήσει σε μια κριτική ματιά πάνω στην ιστορία του, αντί να υιοθετούμε αυτή την ιστορία αψήφιστα, χωρίς κριτική ματιά.

Μιλάτε για έναν «αστερισμό» μετα-φασιστικών κινημάτων ή οργανώσεων. Τι είναι αυτό που τον συγκροτεί και τι χαρακτηρίζει τα μέλη του;

Μιλώ για αστερισμό γιατι όλα αυτά τα κινήματα παρουσιάζουν μια σειρά από κοινά χαρακτηριστικά, πέρα από κάποιες, συχνά σημαντικές, διαφορές μεταξύ τους. Αυτά τα χαρακτηριστικά πρώτα απ’ όλα περιλαμβάνουν την ξενοφοβία και την Ισλαμοφοβία, και έπειτα μια απόρριψη της παγκοσμιοποίησης για χάρη ενός κοινωνικά οπισθοδρομικού και εθνικιστικού προστατευτισμού. Αλλά επίσης μιλώ για έναν μετα-φασιστικό αστερισμό στη βάση του ότι τα κινήματα αυτά έχουν μερικές φορές πολύ διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες και καταβολές.

Κάποιες οργανώσεις έχουν ξεκάθαρα νεοφασιστικό προφίλ, όπως η Χρυσή Αυγή στην Ελλάδα, ή τα κινήματα που εμφανίζονται στην ανατολική Ευρώπη την τελευταία εικοσαετία, τα οποία προσπαθούν να αναβιώσουν την εθνικιστική παράδοση του ’30. Κάποια κινήματα στην δυτική Ευρώπη, όπως το Εθνικό Μέτωπο, έχουν νεο-

φασιστική καταγωγή αλλά προσπαθούν να εξελιχθούν, αλλάζοντας τον λόγο τους· άλλα έχουν διαφορετικές ρίζες αλλά συγκλίνουν στην ίδια αυτή κατεύθυνση. Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις της Λέγκας του Βορρά στην Ιταλία, του UKIP στη Μεγάλη Βρετανία και του AfD στη Γερμανία… Παρότι ο Τράμπ είναι επίσης παρόμοια περίπτωση, σε αντίθεση με το Εθνικό Μέτωπο, τη Λέγκα του Βορρά ή το AfD, έχει διασυνδέσεις με μέρος του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Παρ'όλα αυτά, λέτε ότι αν αυτός ο μεταλλαγμένος «μετα-φασισμός» ενισχυόταν, αυτό σίγουρα θα οδηγούσε σε μια εξουσία ασκούμενη με απολυταρχικό τρόπο…

Ας υποθέσουμε ότι η Μαρίν Λεπέν όντως κερδίζει τις προεδρικές εκλογές. Είναι μάλλον απίθανο αλλά άμα συνεκτιμήσουμε την κατάσταση στη Δεξιά με το ζήτημα Φιγιόν δεν μπορούμε να το αποκλείσουμε a priori. Η πρώτη συνέπεια θα ήταν η κατάρρευση της Ευρωπαικής Ένωσης. Αναμφισβήτητα θα γινόμασταν μάρτυρες μιας πανευρωπαϊκής πολιτικής αλλά και οικονομικής κρίσης, με το ευρώ αδύναμο να αντισταθεί και τα κοινωνικά μοντέλα της Ευρωπαικής Ένωσης να θρυμματίζονται. Έπειτα όμως από μια τέτοια αποσύνθεση, όλα είναι δυνατά!

Ο στόχος του FN είναι να κερδίσει την εξουσία, όχι να προσπαθήσει να κατακτήσει μια θεσμική νομιμότητα, όπως αυτή της κλασικής Δεξιάς. Εκεί ακριβώς παραμονεύει ο κίνδυνος. Η έννοια όμως του μετα-φασισμού σημαίνει μια μετάλλαξη που δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί: τα πράγματα μπορούν να εξελιχθούν με διάφορους δυνατούς τρόπους. Παρ'όλα αυτά, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το πρόγραμμα του FN είναι απολυταρχικό: η Δημοκρατία η οποία υποστηρίζει δεν είναι αυτή που έχουμε σήμερα, μιας και αμφισβητεί το δίκαιο του εδάφους (jus soli) και μια σειρά πολιτικών ελευθεριών, και θα μετέτρεπε το θεσμικό σύστημα σε έναν αυταρχικό προεδρισμό, που σίγουρα σημαίνει περιορισμό των αντίπαλων δυνάμεων… ακόμα κι αν όλα αυτά είναι κάτι διαφορετικό από τον φασισμό του '30.

Μετάφραση στα ελληνικά από την αγγλική μετάφραση του David

Broder.

Η Παραγωγή του Μίσους: Ξενοφοβία και Ρατσισμός στην Ευρώπη

Μετάφραση: Δανάη Κασίμη

Enzo Traverso

Ο ρατσισμός και η ξενοφοβία δεν αποτελούν κατάλοιπα ενός «παρελθόντος που δε λέει να ξεπεραστεί», αρχαϊσμοί που επιβιώνουν παρά την εξαφάνιση των συνθηκών που τα γέννησε. Οι καταστροφές του εικοστού αιώνα δεν μας δίδαξαν αρκετά ώστε να μην υιοθετούμε πρακτικές στιγματισμού, αποκλεισμού και ενίοτε μίσους μπροστά σε καθετί διαφορετικό. Από αυτή την άποψη, η σύγχρονη ξενοφοβία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιστορία του ρατσισμού, ως βάση μιας νεωτερικότητας που αλλάζει τη μορφολογία της, αλλά όχι τη λειτουργία της.

Η εξέταση λοιπόν, μέσα από ένα ιστορικό πρίσμα της παραγωγής του ρατσισμού ενάντια στην ετερότητα, είναι απαραίτητη προκειμένου να κατανοήσουμε την εξέλιξή του μέχρι σήμερα. Πολύ συχνά ο ρατσισμός θεωρείται ως ένα είδος παθολογίας και όχι μια πρότυπη μορφή της νεωτερικότητας. Θα πρέπει να γνωρίζουμε ότι για να τον αντιμετωπίσουμε, θα πρέπει να αμφισβητήσουμε μια κοινωνική τάξη και ένα μοντέλο πολιτισμού, όχι τις τυχόν παραμορφώσεις ή στρεβλώσεις του. Στη συνέχεια, θα πρέπει να απορρίψουμε τη διαπίστωση ότι η επιτυχία του ρατσισμού και της ξενοφοβίας δεν οφείλεται στην αλήθεια ή την ικανότητά τους να περιγράφουν αντικειμενικά την πραγματικότητα (που μπορεί να φέρει ψευδείς απαντήσεις ή απαράδεκτες από ηθικής άποψης,

σύμφωνα μ’ ένα παλιό κλισέ), αλλά στην αποτελεσματικότητά τους, στον λειτουργικό τους χαρακτήρα.

Ο ρατσισμός και η ξενοφοβία είναι μια διαδικασία συμβολικής κατασκευής του εχθρού –εφευρέθηκε ως αρνητική έννοια– για να ικανοποιήσει μια αναζήτηση ταυτότητας, την επιθυμία του ανήκειν, την ανάγκη για ασφάλεια και προστασία. Το να αποκαλύψει κανείς τους μηχανισμούς τους και να εκθέσει τα ψέματά τους, είναι αναγκαίο αλλά ανεπαρκές (και συχνά περιττό) επειδή η επιρροή τους δεν βασίζεται σε γνωστικές αρετές ούτε σε λογικά επιχειρήματα –ακόμα και όταν παρουσιάζονται ως ένας «στόχος»– αλλά σε μια αντισταθμιστική δυναμική, στην αναζήτηση ενός εξιλαστήριου θύματος.

Γεννημένος στα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα, εναρμονισμένος αργότερα με τη σύγχρονη αποικιοκρατία και τον εθνικισμό, ο ρατσισμός έφτασε στο απόγειό του κατά τον τελευταίο αιώνα, όταν η συνάντηση μεταξύ του φασισμού και του αντισημιτισμού στη ναζιστική Γερμανία είχε καταστροφικό τέλος. Σύμφωνα με τη διαίσθηση που είχε κάποτε ο Pierre-André Taguieff –τώρα προσχώρησε με θέρμη στη νεο-συντηρητική Δεξιά– ο σύγχρονος ρατσιστικός λόγος γνώρισε μια πραγματική μεταμόρφωση, αποβάλλοντας την ιεραρχική και «φυλετική» του κατεύθυνση (σύμφωνα με το παλιό μοντέλο Gobineau, Chamberlain, Vacher Lapouge ή Lombroso) προκειμένου να γίνει διαφοροποιητικός και πολιτισμικός. Με άλλα λόγια, μεταπήδησε από την «επιστήμη της φυλής» στον εθνοκεντρισμό.[1] Ωστόσο, οι αλλαγές αυτές, δεν αλλάζουν τον παλιό μηχανισμό της κοινωνικής απόρριψης και του ηθικού αποκλεισμού, τα οποία ο Erving Goffman συνόψισε με την έννοια του στίγματος.[2]

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, ο ρατσισμός επανήλθε δριμύτερος στην Ευρώπη, καθόλου ενοχλημένος από τη διάδοση των επίσημων λειτουργιών που οδηγούσαν τελετουργικά τις πολιτικές και θρησκευτικές αρχές να λειτουργήσουν με βάση το «καθήκον της μνήμης» και έστελναν τους εφήβους από τα σχολεία να επισκεφθούν τις περιοχές που φυλούσαν τα ναζιστικά στρατόπεδα

συγκέντρωσης. Αν ο ρατσισμός έχει επιστρέψει στο προσκήνιο, δεν είναι «λόγω της μετανάστευσης», σύμφωνα με το γνωστό κλισέ, αλλά επειδή ανήκει, όπως γράφει ο Alberto Burgio, στον «γενετικό κώδικα της ευρωπαϊκής νεωτερικότητας».[3]

Όμως ο ρατσισμός συνεχίζει και ανανεώνεται με την προσθήκη νέων στοιχείων στο ανεξάντλητο «αρχείο» του αποκλεισμού και του μίσους. Η σύγχυση των εννοιών του ρατσισμού και του φασισμού, του εθνικισμού και του αντισημιτισμού που εμφανίστηκαν στην Ευρώπη κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα, σήμερα δεν υπάρχει πλέον. Ο εθνικισμός και ο αντισημιτισμός εξακολουθούν να πολλαπλασιάζονται μεταξύ των νέων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου μπορούν να επανασυνδεθούν με μια ιστορία που διακόπηκε το 1945 και να επωφεληθούν από τη συσσωρευμένη δυσαρέσκεια που για τέσσερις δεκαετίες προκάλεσε ο «υπαρκτός σοσιαλισμός». Σε αυτό το μέρος της ηπείρου, διεκδικούν καταγωγή από τη δικτατορία του 1930, όπως ο Jobbik στην Ουγγαρία, ο οποίος συνεχίζει την πολιτιστική κληρονομιά του αγκυλωτού σταυρού και καλλιεργεί τη μνήμη του στρατάρχη Horthy ή ξεθάβουν μια παλιά ρεβανσιστική μυθολογία επεκτατική, όπως το Κόμμα της Μεγάλης Ρουμανίας και το Κροατικό Κόμμα δικαιωμάτων (HSP), διάδοχο του κινήματος των Ουστάσι του Άντε Πάβελιτς.

Στη Δυτική Ευρώπη, ωστόσο, ο φασισμός είναι σχεδόν ανύπαρκτος ως οργανωμένη πολιτική δύναμη, στις χώρες που αποτέλεσαν την ιστορική του γενέτειρα. Στη Γερμανία, η επιρροή της κοινής γνώμης από τα νεοναζιστικά κινήματα είναι σχεδόν μηδενική. Στην Ισπανία, όπου την κληρονομιά του Φράνκο διαδέχθηκε το λαϊκό κόμμα, εθνικο-καθολικό και συντηρητικό, οι Φαλαγγίτες αποτελούν είδος προς εξαφάνιση. Στην Ιταλία, γίναμε μάρτυρες ενός παράδοξου φαινομένου: η αποκατάσταση του φασισμού στον δημόσιο διάλογο, ακόμη και στην ιστορική συνείδηση ενός σημαντικού τμήματος του πληθυσμού –ο αντιφασισμός ήταν ο γενετικός κώδικας της «Πρώτης Δημοκρατίας », όχι της Ιταλίας του Μπερλουσκόνι– συνέπεσε με μια βαθιά μεταμόρφωση των κληρονόμων του Μουσολίνι. Μέλλον και Ελευθερία, το κόμμα που

έχει μόλις ξεκινήσει ο αρχηγός τους, Gianfranco Fini, παρουσιάζει τον εαυτό του ως έναν φιλελεύθερο, ρεφορμιστικό δεξιό και «προοδευτικό» που επιτίθεται στον πολιτικό συντηρητισμό του Μπερλουσκόνι και στον πολιτιστικό σκοταδισμό της Ένωσης του Βορρά.

Όλα αυτά την ώρα που βρίσκεται προς τα δεξιά του πολιτικού γαλλικού φάσματος, το Εθνικό Μέτωπο προσπαθεί, υπό την ηγεσία της Marine Le Pen, να ξεπεραστεί η παραδοσιακή εικόνα μιας ακροδεξιάς των υποστηρικτών της Εθνικής Επανάστασης, των καθολικών φονταμενταλιστών και νοσταλγών της γαλλικής Αλγερίας. Εάν παραμένει σήμερα ένα φασιστικό στοιχείο στους κόλπους της, δεν κατέχει ηγεμονική θέση. Στο τελευταίο του συνέδριο, το Εθνικό Μέτωπο επιδόθηκε σε μια άνευ προηγουμένου ανανέωση της φρασεολογίας του, υιοθετώντας μια ρεπουμπλικανική ρητορική που δεν ανήκει στην παράδοσή του. Εάν, η διαδοχή της Marine Le Pen στο κόμμα του πατέρα της καταδεικνύει μια επιθυμία για συνέχιση της πολιτικής του, λαμβάνοντας τα χαρακτηριστικά της δυναστικής παράδοσης, αντανακλά επίσης μια αδιαμφισβήτητη επιθυμία ανανέωσης: **Κανένα κλασικό φασιστικό κίνημα δεν παραχώρησε ποτέ ηγετική θέση σε γυναίκα.**

Ωστόσο, η πτώση της φασιστικής παράδοσης ανοίγει τον δρόμο για την ανάπτυξη μιας νέου τύπου ακροδεξιάς, της οποίας η ιδεολογία ενσωματώνει μεταλλάξεις του εικοστού πρώτου αιώνα. Ο πολιτικός επιστήμονας Ζαν-Ιβ Καμί, ήταν ένας από τους πρώτους που κατανόησαν τα πρωτοφανή της χαρακτηριστικά: η παύση της λατρείας του κράτους στο όνομα μιας νεο-φιλελεύθερης θεώρησης του κόσμου, προσανατολισμένης στην κριτική του κράτους πρόνοιας, στη φορολογική εξέγερση, στην οικονομική απορύθμιση και στην προώθηση των ατομικών ελευθεριών, απαλλαγμένες από κάθε είδους κρατική παρέμβαση.[4] Η άρνηση της δημοκρατίας –ή η ερμηνεία της με αυταρχικό τρόπο– δεν συνοδεύεται πάντοτε από τον εθνικισμό, που σε ορισμένες περιπτώσεις αποτελεί αντικείμενο διαπραγμάτευσης για τις μορφές του εθνοκεντρισμού, αμφισβητώντας το μοντέλο του έθνους-κράτους, όπως αποδεικνύεται από την ιταλική Ένωση του Βορρά ή της

φλαμανδικής ακροδεξιάς. Σε άλλες περιπτώσεις, ο εθνικισμός παίρνει τη μορφή της άμυνας της Δύσης που απειλείται από την παγκοσμιοποίηση και τη σύγκρουση των πολιτισμών.

Ο μοναδικός συνδυασμός της ξενοφοβίας, του ατομικισμού, των δικαιωμάτων των γυναικών και της ομοφυλοφιλίας που υποστήριξε ο Pim Fortuyn στις Κάτω Χώρες το 2002, ήταν το κλειδί για μια βιώσιμη εκλογική επανάσταση. Παρόμοια στοιχεία χαρακτηρίζουν άλλα πολιτικά κινήματα στη Βόρεια Ευρώπη, όπως το Vlaams Belang στο Βέλγιο, το Δανικό Λαϊκό Κόμμα και η σουηδική ακροδεξιά, η οποία μόλις εισήλθε στο Κοινοβούλιο της Στοκχόλμης. Όμως, θα τα συναντήσουμε επίσης –αν και αναμεμιγμένα με πιο παραδοσιακά στερεότυπα– στο αυστριακό Φιλελεύθερο Κόμμα (του οποίου χαρισματικός ηγέτης ήταν ο Jörg Haider), ο οποίος κέρδισε στις εκλογές τον περασμένο Οκτώβριο ως η δεύτερη πολιτική δύναμη στη Βιέννη (27% των ψήφων).

Το ενοποιητικό στοιχείο της νέας ακροδεξιάς είναι η ξενοφοβία, η οποία εκφράζεται ως μια βίαιη απόρριψη των μεταναστών. Ο μετανάστης σήμερα είναι ο κληρονόμος των «επικίνδυνων τάξεων» του δέκατου ένατου αιώνα, στιγματισμένος, από τη θετικιστική κοινωνική επιστήμη της εποχής, ως ένα στοιχείο που συγκεντρώνει όλες τις κοινωνικές παθολογίες: τον αλκοολισμό, την εγκληματικότητα και την πορνεία, μέχρι και τις επιδημίες όπως η χολέρα.[(5)] Αυτά τα στερεότυπα –συχνά συμπυκνώνουν μια αναπαράσταση για τον ξένο με βάση ψυχικά και σωματικά χαρακτηριστικά καλά σεσημασμένα– απορρέουν από ένα φαντασιακό ανατολίτικο και αποικιακό που επέτρεπε πάντα τον αρνητικό χαρακτηρισμό, τον αβέβαιο και εύθραυστο χαρακτηρισμό, ο οποίος οφείλεται στο φόβο του «άλλου» που θεωρείται πάντα ως «εισβολέας» και «εχθρός». Στην Ευρώπη του σήμερα, ο μετανάστης χαρακτηρίζεται ουσιαστικά ως μουσουλμάνος. Η ισλαμοφοβία παίζει σήμερα, για το νέο ρατσισμό, τον ρόλο που έπαιζε κάποτε ο αντισημιτισμός για τον εθνικισμό και τον φασισμό πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η μνήμη του Ολοκαυτώματος –μια ιστορική αντίληψη του αντισημιτισμού μέσα από το πρίσμα της έκβασης της γενοκτονίας– τείνει να επισκιάσει αυτές τις

ομοιότητες, που είναι παρ' όλα αυτά προφανείς. Το πορτρέτο του αραβο-μουσουλμάνου, σπιλωμένο από τη σύγχρονη ξενοφοβία, δεν διαφέρει πολύ από εκείνο του Εβραίου που καλλιεργήθηκε από τον αντισημιτισμό στις αρχές του εικοστού αιώνα. Τα γένια και τα καφτάνια των Εβραίων μεταναστών από την Κεντρική και την Ανατολική Ευρώπη του παρελθόντος, είναι τα γένια και τα σαρίκια των Μουσουλμάνων του σήμερα.

Σε αμφότερες τις περιπτώσεις, οι θρησκευτικές, πολιτιστικές, ενδυματολογικές, διατροφικές συνήθειες μιας μειονότητας είχαν ως στόχο να κατασκευάσουν ένα αρνητικό στερεότυπο για τον αλλοδαπό που δεν αφομοιώνεται στην εθνική κοινότητα. Ο ιουδαϊσμός και το Ισλάμ λειτουργούν έτσι, ως αρνητικές μορφές της ετερότητας: Εδώ και έναν αιώνα ένας Εβραίος ζωγραφισμένος σε μια λαϊκή εικονογραφία είχε κατ' ανάγκην γαμψή μύτη και πεταχτά αυτιά. Σήμερα το Ισλάμ προσδιορίζεται από τη μπούρκα, ακόμη κι αν το 99,99% των μουσουλμάνων γυναικών στην Ευρώπη δεν φορούν το ολόσωμο πέπλο. Σε πολιτικό επίπεδο, το φάντασμα της ισλαμικής τρομοκρατίας αντικατέστησε εκείνο του εβραιο-μπολσεβικισμού.

Σήμερα, ο αντισημιτισμός παραμένει ως το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του εθνικισμού στην Κεντρική Ευρώπη, όπου το Ισλάμ είναι σχεδόν ανύπαρκτο και η σειρά του 1989 αναζωογόνησε τους παλιούς δαίμονες (πάντα παρόντες, ακόμη και τώρα που δεν υπάρχουν πλέον Εβραίοι), αλλά έχει σχεδόν εξαφανιστεί από τη φρασεολογία της άκρας δυτικής δεξιάς (που μερικές φορές δείχνει τη συμπάθειά της στο Ισραήλ). Στις Κάτω Χώρες, ο Geert Wilders έχει κηρύξει πόλεμο κατά του «ισλαμοφασισμού» και των δραστηριοτήτων του. Σύμφωνα με δημοψήφισμα, το 57% των Ελβετών πολιτών, ψήφισαν στις 28 Νοεμβρίου 2013 υπέρ της απαγόρευσης των μιναρέδων. Μέχρι στιγμής, μόνο τέσσερα στα 150 τζαμιά στην Ελβετική Συνομοσπονδία διέθεταν: το κατώφλι αυτό παραμένει αδιάβατο.

Στην Ιταλία, όπως και στη Γαλλία, πολλές απόψεις διατυπώθηκαν προκειμένου να παρθούν παρόμοια μέτρα, αποδεικνύοντας ότι, πέρα από τη μανία της ξενοφοβικής και λαϊκιστικής ελβετικής

δεξιάς, η προθυμία να στιγματιστεί το Ισλάμ αφορά την Ευρώπη στο σύνολό της. Ο Shlomo Sand έχει δίκιο που τονίζει ότι η ισλαμοφοβία αποτελεί σήμερα ενωτικό στοιχείο της Ευρώπης –την «ιουδαιο-χριστιανική» μήτρα της οποίας ποτέ δεν παραλείπουμε να υπενθυμίσουμε– καθώς και ο αντισημιτισμός έπαιξε βασικό ρόλο τον δέκατο ένατο αιώνα, κατά τη διαδικασία οικοδόμησης των εθνικών κρατών.[6]

Αυτή η νέα ακροδεξιά, η οποία εγκαταλείπει τα φασιστικά της στοιχεία, παίρνει τη μορφή του λαϊκισμού. Η σύλληψη, όπως όλοι γνωρίζουν, είναι αόριστη, ελαστική, διφορούμενη και μάλιστα απεχθής, όταν χρησιμοποιείται για να επιβεβαιώσει την αριστοκρατική περιφρόνηση απέναντι στον λαό. Παρόλα αυτά, η συχνή εκλογική επανάσταση της νέας ακροδεξιάς δείχνει την ικανότητά της να βρίσκει συναίνεση στους κόλπους της εργατικής τάξης και των φτωχότερων στρωμάτων. Ο λαϊκισμός της δεξιάς –ο Ernesto Laclau το επεσήμανε πολύ ωραία [7]– τροφοδοτείται από τη σύγχυση ενός λαού που έχει εγκαταλειφθεί από την αριστερά, της οποίας το έργο θα έπρεπε να είναι εκείνο της οργάνωσης και αντιπροσώπευσής του. Ο λαϊκισμός τελικά, είναι μια κατηγορία διασταύρωσης, η οποία καταδεικνύει τα πορώδη σύνορα μεταξύ της δεξιάς και της άκρας δεξιάς. Αν κάποιος είχε αμφιβολίες γι' αυτό, ο Σαρκοζί ήταν υπεύθυνος για να τις διαλύσει μετά την εκλογή του, πρώτα με τη δημιουργία ενός υπουργείου Μετανάστευσης και Εθνικής Ταυτότητας και έπειτα με την έναρξη μιας εκστρατείας εναντίον των Τσιγγάνων, οι οποίοι απελαύνονται με βάση μια εθνικο-φυλετική απογραφή, κερδίζοντας την ενθουσιώδη υποστήριξη πολλών εκπροσώπων της Ευρωπαϊκής Δεξιάς, πρωτίστως της ιταλικής δεξιάς.

Κατά βάθος, ο αγώνας για ίσα δικαιώματα –αποφεύγοντας τις στείρες αντιπαραθέσεις μεταξύ των Ρεπουμπλικάνων εθνικιστών και την κοινοτική πολυπολιτισμικότητα– επιστρέφει στις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα, όπως γινόταν τον δέκατο ένατο αιώνα, όταν η ανερχόμενη φιλελεύθερη αστική τάξη αντιμαχόταν τη δημοκρατία, περιορίζοντας την ψήφο θέτοντας περιοριστικά εμπόδια που σχετίζονταν με την κοινωνική τάξη, το φύλο και τη

φυλή. Σήμερα, παρά τους νόμους που θεσπίστηκαν σε πολλές χώρες, οι γυναίκες εξακολουθούν να μην εκπροσωπούνται επαρκώς στα θεσμικά μας όργανα, τα λαϊκά στρώματα εγκαταλείπουν ολοένα και περισσότερο, αδιαφορώντας για ένα πολιτικό σύστημα που αντιλαμβάνονται ως ξένο και μάλιστα εχθρικό. Οι μετανάστες, τέλος, βρίσκονται αποκλεισμένοι από κάθε δικαίωμα. Αυτά είναι λοιπόν τα κύρια χαρακτηριστικά της «αγαπημένης μας παγκοσμιοποίησης».

Οι μεταλλάξεις του ρατσισμού και της ξενοφοβίας δεν μπορούν να παραμείνουν χωρίς πολιτικές συνέπειες. Αν ο φασισμός είναι μια μάχη προφανούς καθημερινότητας στις νέες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου είμαστε σήμερα μάρτυρες της ανόδου της εθνικιστικής ακροδεξιάς, της αντισημιτικής και φασιστικής, η κατάσταση είναι αρκετά διαφορετική στην δύση. Βέβαια, σε μια ήπειρο που έχει γνωρίσει τον Μουσολίνι, τον Χίτλερ και τον Φράνκο, ο αντιφασισμός πρέπει να αποτελέσει μέρος του γενετικού κώδικα της δημοκρατίας ως τμήμα της ιστορικής μας συνείδησης.

Στη μάχη ενάντια στις νέες μορφές ρατσισμού και ξενοφοβίας στο όνομα του αντιφασισμού, μπορεί ωστόσο να δημιουργηθεί ο κίνδυνος να αποδειχθεί ένας αγώνας οπισθοφυλακής. Ο αντιφασισμός έχει εκπληρώσει τον σκοπό του –ως οργανωμένο πολιτικό κίνημα– στη δεκαετία του 1980 και του 1990, όταν, κυρίως στη Γαλλία, βρέθηκε αντιμέτωπος με την εμφάνιση μιας δεξιάς φασιστικής μήτρας (ακόμη και αν το γενικό πλαίσιο δεν ήταν αυτό του 1930). Όμως, σήμερα δεν αφορά στην υπεράσπιση μιας δημοκρατίας που απειλείται. Ο ρατσισμός και η ξενοφοβία έχουν δύο πρόσωπα, τα οποία αλληλοσυμπληρώνονται. Από τη μία, εκείνο της νέας «ρεπουμπλικανικής ακροδεξιάς» (η οποία είναι ταγμένη στην «προστασία των δικαιωμάτων» που καταπατώνται, με εθνοτικές, εθνικές ή θρησκευτικές βάσεις) και από την άλλη, εκείνο των κυβερνητικών πολιτικών (στρατόπεδα συγκέντρωσης για τους μετανάστες «χωρίς χαρτιά», προγραμματισμένες απελάσεις, στιγματισμός και διακρίσεις εις βάρος των εθνοτικών ή θρησκευτικών μειονοτήτων). Έτσι, αυτή η νέα μορφή ρατσισμού,

προσαρμόζεται στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία, αναδιαμορφώνοντάς την στο εσωτερικό της. Επομένως, πρέπει να επανεξετάσουμε την ίδια τη δημοκρατία, καθώς και τις έννοιες της ισότητας των δικαιωμάτων και της ιθαγένειας, προκειμένου να δώσουμε ώθηση στην καταπολέμηση του ρατσισμού.

Σημειώσεις:

1. Pierre-André Taguieff, *La force du préjugé*, La Découverte, Paris, 1988 .
2. Erving Goffman, *Stigmate. Les usages sociaux des handicaps*, Éditions de Minuit, 1975
3. Alberto Burgio, *Nonostante Auschwitz. Il «ritorno» del razzismo in Europa*, Derive Approdi, Rome, 2010
4. Jean-Yves Camus, «Du fascisme au national-populisme. Métamorphoses de l'extrême droite en Europe», *Le Monde diplomatique*, mai 2002
5. Louis Chevalier, *Classes laborieuses et classes dangereuses*, Perrin, Paris, 2007 (éd. or. 1958).
6. Shlomo Sand, «From Judeophobia to Islamophobia. Nation-building and the construction of Europe», *Jewish Quarterly*, 2010, n. 215
7. Ernesto Laclau, *La raison populiste*, Éditions du Seuil, Paris, 2008.

*Ο **Enzo Traverso** γεννήθηκε στο Γκάβι (Πιεμόντε) το 1957. Σπούδασε ιστορία στο Πανεπιστήμιο της Γένοβας και ολοκλήρωσε το διδακτορικό του το 1989 στην Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, κάτω από την εποπτεία του Michael Lewy. Είναι καθηγητής πολιτικής επιστήμης στο Πανεπιστήμιο της Πικαρδίας "Jules Verne" στην Αμιέν.*